

TÁRSALKODÓ.

20. szám.

Pest, martzius 9.

1836.

NÉHÁNY SZÓ, A' MOSTANI ÓSZI VETÉSEKRŐL.

Hazánk' némelly részein — holmi csekélyebb hózivatarokat kivéve — egész télen által száraz fagy uralkodott, 's rendesen a' nappali olvadást éjjeli fagy ismét összezugsorítá. Ez hogy milly káros befolyásu a' veteményekre, minden gondolkozó mezei gazda által fogja látni. — Hogy tehát némi segélyére lehessünk jövő reményünknek, a' mostohán gazdálkodó természetnek daczára is szükséges, olly szerekről gondoskodnunk, mellyek kártékonyosságát nemcsak korlátozzák, hanem azonkívül még természeti oknál fogva termésünket elő is mozdítják. — Tudva van, hogy a' száraz és változékony fagy, kivált a' porhanyú földnek színét felszítja, alján pedig számtalan repedést okoz, mellyeken keresztül még a' földben található nedv engedékeny időben könnyebben kipárolog, a' vetemények' gyönggyökereit pedig ismételt fagyás által szaggatja 's így az egész vetést megrongálja. Ezen elkerülhetlen kárnak némiképeni orvoslására tanácsos, hogy a' fagnak tökéletes feloszlásával és szüntével a' zöld, de a' mult-őszi korai fagy által elkésztet kopár vetések is, kivált hol a' vetés szántás' fölibe történt, meghengereztesse. Ez által nemcsak a' repedések és számtalan egerjárás és lyuk öszszenyomatnak 's betöltetnek, hanem a' fagy által két három ujnnyira felszitt föld' színe gyöngyöden a' gyökerekhez szoríttatván, a' szükséges éltető nedvsziváshoz alkalmasbakká tétetnek; nemkülönb a' földben még létező vagy tavaszi jótékony eső által szaporodandó nedvnek kipárolgását háttálatva, a' tavaszi verőfény annyira a' gyökerekhez nem hatván a' gyönggyeteményeket el nem lankaszthatja és sorvaszthatja. — Emlékezzünk-vissza az 1834iki évre; tavasszal néhány lábnyi mélységre elég nedvessége volt a' földnek, melly egyedül az esőtlen 's harmatnélküli sorvasztó nyáron által bámulásunkra élteté a' növényeket, 's innen következtethetni az akkori, középszerűn felüli termést, ősz felé pedig a' földnek szárazságát 's kősziklai keménységét tapasztalhatók. A' földnek ezen rendkívüli kiasztát az 1835iki hó és eső ki nem pótolhatta, mint azt most is fájdalom! sok kut' kiszáradtából 's a' holt földnek módnélküli keménységéből következtethetni. — A' főntebbi czélt elérhetni a' birkák általi lelegeltetéssel 's tipratással is, hol a' vetés t. i. zöld, buja 's a' föld jó-erejű. — A' hengernek pedig millyennek kelljen lenni, szükségtelennek tartom leírni, minthogy hazánk-

nak talán már minden részein, eddig a' hantok' öszszezuzására, lóhervetések' simítására használtattak, 's így eléggé ismertetsek.

Tolnáról B. K.

TÖRTÉNETI TÖREDÉKEK A' HAZÁNKBAN URALKODOTT DÖGHALÁLRL.

(Bérekesztése a' Társalkodó' 13 's 15dik számában közölt cikkeknek.)

1740dik év' elején Pozsony, Nyitra, Bars várm. kóros helységek februárban az egészségesekkel közöshettek; Pest megyében januárban 12, martziusban 36 hely menteték-föl a' zár alatt; Fejérvár-, Esztergom-, Pest-, Leopoldvára- 's Bajának is hasonló sors juta; aprilisig Esztergom, Tolna és Fejér megyékben nagyobb részint megszünt a' gonosz; Baranyának csak egy helységét kinzá; az egész tiszáninneri kerületben csak Zemplény és Abaujban dulakodott néhol; Czepléd' megtisztultával egész Pest várm. tiszta vala; Bácsban csak Futak és Szentivány tartaték zár alatt; egyedül Tiszántul Szabolcs-, Bihar- és Békesben ujult-megyakorta. Ezen örvendetes tudósításokat csakhamar gyász hírek válták-fel; mert Szegeden újra kiütött a' pestis, melly az év' végeig tartott 's innen a' szomszéd Tapéra és Győre vitetett-által; májusban Tarczal-, Dopsa-, Tokaj- és Ujhelyben fészkelé-meg magát; juniusbán Aradon kitörvén, hirtelen elárasztá Zaránd, Békes és Arad megyéket. Jul. végével Bácsból uj halálozások jelentetnek, később Vác-, Budapest-, Kis-Ujfalu- és Sz. Miklósról, utóbb Kosd- és Penczről Nógrádból, hova hihetőleg Váczról surrant-át. Budapestben rövid idő mulva elnyomatott szerencsésen a' nyavalya; de egész esztendőben számosodék Szabolcs-, Szatmár- és Biharban 's ennek az év' végén töle megszabadultával annál inkább terjedett Szabolcsban. — 1741ben Pest vmgyében csak Mogyoród sínylett; Tiszán innen csak Lodomér, Tokaj, Tállya, Mád, Liszka, Bénye csukatott-el; 's csak Szabolcsban mutatkozott legtöbb nyomoruság. Szegeden april. végén ismét kiütött, de megmaradt azon család közt, mellyet megszálla; Mogyoródról Szada- és Vörösegyházára viteték-át, 's habár e' községekben a' következett évig dult is, több helységbe még sem hata; Pest városában pedig, octoberben bevitetvén, az esztendő' végével elnyomatott. Szabolcsban szeptemberben csak Pályi és Demeter számítotték kóros helyek közé, és Kis-Hontban Osgyán. — 1742ben kivált Tiszán túl villogtatta gyilkos fegyve-

rét. Még a' múlt év' utolsó hónapiban magával vitte a' ragadványt Mármarosba, Alsó-Apcsára egy asszony, ki Csomaközre, Szatmárban, aratásra menvén visszatérté után áldozatjává lett; 's tavasszal Ugocsa-, Bereg-, Szabolcs-, Szatmár- és Biharban terjedett-el, annyira, hogy Tiszán tul augusztusban 106 helység pestises, 24 pedig gyanús leve; dühe olly nagy volt, hogy 100 beteg közül csak 5 vagy 6 maradt-életben; jul. végén Mármarosban 3215 halott számították (kivevén 86ot, kiknek haláluk éhségnek tulajdonított), Ugocsában jul. 1jeig 1779, Biharban aug. 20 — sept. 14-ig 892. Következett hónapokban nagy ragadozva terjedett, úgy, hogy Mármarosban (hol septemberben 20 nap alatt 1545-en haltak-meg) 2035 pestisben sinylődött ember 's 65 pestises helység, Ugocsában 26, Beregben 49, Szabolcsban 32, Szatmárban 149 kóros 's 5 gyanús helység 's maga Szatmár városában oct. 12ig 1059 halott, végre Biharban 113 pestises község 's sept. 29 — oct. 12ig 1436. halott számláltatott. Sáros, Abauj, Zemplény, Borsod, Heves vgyék' némelly községiben később ütöttki 's hamarebb szabadultak-meg tőle. Octoberben Osgyánba vitetett Kecskeméten vett ködmön által; 12kén kiütvén, Bartholomaeides János, klenóczi ág. hitv. lelkész 's esperes körlevelet bocsáta közre a' kormánya alatti predikátorokhoz,*) — Osgyánban nem sokára szerencsésen fojtatott-el, — 1743-ban Debreczenben hatalmaskodék, Tiszán innen pedig már május' elején, kivevén Füzért Abaujban és Török Sz. Miklóst Hevesben, sohol. Azonban gyakran ujult-meg Bereg, Szabolcs és Biharban, hol kevés helyen egész esztendőben fentrege. A' dunántuliak sem maradtak tőle mentten

*) E' körlevél' tartalma következő: „Adm. Rev. salutem, preces, officia! Gratulabatur sibi dulcissima patria nostra de expuncta sedibus suis peste, quae quadriennio afflixit partes Hungariae. Quid nunc? Gemitus publici, lacrymae, tristissima Deo iudice rerum aequissimo redeunt mala publica, luem intelligo hominum, quae desiit alibi, alibi fere consedit, incipit alibi. O dolor! o lacrymae! incipit et apud nos nimirum in Osgyán, quod cum fletu per D. Rectorem loci significant et summa petunt a nobis pietate, ut publicis quotidianis ferventibus supremum iratum Numen pro amovendo vel minuendo conveniamus precibus. Hoc inquam petunt Osgyánienses. Id pietas, id nostra exposcit necessitas. Etenim eosdem nos mox posse pati casus, alia et viciniora iam nobis ostendunt exempla. Hoc mandat inc. patronatus missis ad me litteris. Credo, hoc sua sponte, audito infausto rumore, Claritates facturas, accedente vero monito meo, cumulatius ac ferventius facturas, id totum mihi polliceor, hinc ad publicas preces rogo, hortor, excito Easdem. Pereximius D. Rector Osgyániensis, tanquam pius christianus, si quid pecca-

's Nógrádban Szakál helységre, Juniushan Szolnokon jelentkezék, de a' város' határin belől maradt. — Megszünvén 1744. elején Szolnokon 's Bereg Szabolcs és Bihar várm. még 4 kóros községeibe is a' nyavalya, apr. 13kán Károlyi Ferencz gróf kir. biztos, a' Tiszánál végképeni kiirtatását hivatalosan jelenté. — Békében hagyá ezután Magyarországot 1761ig, a' midőn Serviában dühödve novemberben berontott temesi bánságnak Brestovác Ulma, Paolik, Pancsova, Omolicza 's Leopoldov helyeire. — 1770 és 71ben hol pusztított? részletes tudósítással nem szolgálhatok. — 1795 és 96ban Szerem érezé sulyos csapásit 's Gergeteg 69, Nordin 417, Rivicza 60, Jazak 140, Krushedoll pernyavor 49, Shatrincza 18, Veliko-Radince 16, Gergurevcze 8, Bessenovo 3, Pernyavor Bessenovo 10, Kamenicz 31, Irregh 2548at sirató övéi közül. Legközelebbi dulásai 1816ban a' gradiskai határszéleken 's 1828ban Erdélyben.

Pestisről irtak hazánkíjái közül: *I. Jessen János* „Consilium adversus pestem“ és „Dissert. de peste.“ Hol láttak napvilágot? nem tudhattam-meg — *II. Bausner Sebestyén* „De remediis adversus luem pestiferam“ Cibinii 1550. 8. — *III. Jordán Tamás* „Pestis phoenomena seu de iis, quae circa febrem pestilentem apparent, exercitatio.“ — *IV. Balzarati Vitus János* „De remediis pestis prophylactis.“ 1564. — *V. Diablanovszky Péter*, galgóczi utóbb modori tanító egy értekezést a' pestisről „seD Libera nos a MaLo“ esztendőben. — *VI. Komáromi Csiphés György* „Pestis' pestise.“ Debreczen 16., 64. 8. — *VII. Köleséri Sámuel* „Scrutinium et cura pestis dacicae“ Cibinii 1709. 12. és „Monita antiluimica occasione pestis a. 1719. recrudescens.“ Claudiop. 1719. 12.; magyarul ujra kiadatott ugyanott 1738. 12. — *VIII. Albrich János* „Observationes de peste barcensi praesertim Corinae 1718 et 19. in Transsylvania grassante.“ Németül is. Horányi szerint (Memor. Hung. P. 1. 18. l.) kijött, de nem mondja: mikor 's hol?, a' Közhesm. t. szerint pedig (1. K. 128. l.) kéziratban hever. — *IX. Buzinkai György* „Rövid oktatás: miképen kellessék magunkat pestis ellen védelmez-

tum ab eodem in Claritates Vestras, Dnos Kis-Hontenses ministros collegasque suos charissimos Dnos Pereximios Rectores (quibus vel huius rei gratia patere debent currentales praesentes), id sibi cordicitus petit remitti Deus misericors viro huic, ecclesiae illi commodo, sit clemens sitque propitius omnibus nobis et Osgyániensibus. Haec vota mea, haec sine dubio vota omnium. Cum his gratiae dei Cl. Vestras commendo sincerus Frater Joannes Bartholomaeides V. D. M. eccl. Klenócz V. C. Senior. In Klenócz 1742. d. 18. oct“

ni és pestisbeli betegségeket gyógyítani.“ Debreczen, 1739. 12. — *X. Moller Károly Otto*: „Consilium medicum de peste.“ Ezt Perliczy Dániel magyaráttá illy cím alatt: „Orvosi oktatás a' pestis és egyéb mérges nyavalyák ellen való praeservatiorul.“ Budán 1740. 4. — *XI. Bányai István* s. pataki prof. még tanulókorában magyarra fordította Lampe Fridriknek „Balzsamról“ irt értekezését, melly az 1739ki pestis' történeteit foglalja magában. Ezt megjobbitva 's bővítve Franequerában ki is adta 1741ben, de midőn hazánkba küldenék, Borszlóban nagyobb része elveszett. — *XII. Veszprémi István*: „Tentamen de inoculanda peste“ Londini 1755. E' tudósunk volt az, ki jelen értekezésében a' pestis-beoltást legelőször javasolá a' világnak, következő okoknál fogva: „Némelly ragadó nyavalyának, nevezetesen a' himlő- és pestisnek, különkülön van, ugymond, bizonyos magva bennünk a' bőr alatti kövér reczés hártában (tela cellulosa). Valameddig az bennünk van, mindaddig könnyen elfogadjuk vagy elkapjuk a' ragadványt vagy rostokon (pori) a' beteg' testét vagy ruháját illetvén, vagy pedig a' szobákban megromlott légnak tüdönkbe szivása által. Miután pedig a' himlő- vagy pestismag testünkbe valamiképp kiirtatik, többé annak ingerlő okai nekünk nem árthatnak. És így a' szelidebb himlő' vagy pestis' illendő vigyázattal magunkba oltatásával, azoknak különben halálössá könnyen lehető veszélyét elkerüljük, a' mint a' pestis-beoltást Egyiptusban-létükkor a' francia seregek nagy sikerrel megpróbálták.“ — *XIII. Schraud Ferencz*: „Historia pestis sirmienensis annorum 1795 et 96.“ Budae 1802. 4. — *XIV. Vaszics Pál*: „De peste orientali.“ Budae 1832. 8. *Ipolttáji.*

A G A R Á S Z A T.

Az agarászat régóta legnemesb multságai közé tartozott a' magyaroknak, mind azért, hogy szellemökkel a' lovaglásnál fogva legmegegyezőbb vala, mind pedig, hogy a' versenyzés mind lóra, mind agárra nézve különös ingert adott; de különben is nem ránczos szemölddel tekintve a' dolgot, mai napon is aligha találunk multságot, melly a' testre olly jóltevéleg hasson, a' lélekre olly ártatlan sőt ébresztő befolyással legyen, mint az agarászat. — Mennyivel vidámabb lélekkel száll-le lováruul egy agarász, kivált ha agara kivítta magának többi fölött az elsőséget, mint székéről egy éjjelező kártyás, bárha szerencsés vala is játékában? mennyivel jobb étvágyal ül terített asztalhoz egy saját agara nélkül lovagló agarász is, mint egy bálozva virasztó, ki egészségének aligha nem ár-

tott, midőn amazé bizonyosan erősült? mennyivel kecsegtetőbb reménnyel nyugszik-le a' jövő agarászatra nézve csak egy középszerű agár' tulajdonosa is, mint egy kávéházi vitéz, ki gőz és füst között tölté-el napját? Több illy elsőségit mondhatnám az agarászatnak a' többi multságok fölött, de hisz tudja 's érzi azt mindenki, ha csak kevéssé izlelte is meg a' szebb agarászat' kellemeit. — Habár nem emlitem is azon behatást, mellyel az agarászat az intellectualis erőre 's belső csinosodásra van, összejövén egy társaságba kisebb nagyobb rendű, tudomány, műveltségü személyek: nem hallgathatom-el azon sikeres befolyását legalább közvetve a' nemzeti gazdálkodásra, tekintvén annak lótenyésztési ágát, — bizonyosan mindenkiben a' jobbra-törekvés' vágya bárha nyugszik is, fölébred, látván a' magáénál jobb paripán lovagló vadásztársát, 's tudakozván szarmazását lovának 's mi képeni hozzájutását, sikeres eszközökhöz nyuland ezélja' elérésére, mellyek között legbiztosb levén a' ezélirányos tenyésztés, kétségkívül azt fogja választani 's a' t. —

U. P.

A' S U R Á N Y K A I K Ü L Ö N C Z.

Másfél órányira Nyitrától, Surányka nevű helység fölött, ugyanennek határában egy elhagyott szőlőhegy' tövében lakik már tiz év óta bizonyos Sunnan nevű ember, nőstül és fiastul. Világtól elszigetelt életmódja, tanulatlan létére természetes hideg philosophiája 's azon körülmény, hogy folyvást csak ön feje után jár, 's mindent, mi az életszükségek' fődözéséhez kívántatik, önmaga talál-föl 's készít-meg, és senki' ismérteiről vagy segedelméről hallani nem akar, méltán különczvé tevék őt a' vidék' lakosi előtt. Házát, mellyben lakik, ő maga építé-föl, így szinte a' házmellé egy pálinkaházat, mellyet nem annyira gőz- mint inkább füstfőzésinek lehet mondani. Az elhagyott szőlőben gyümölcs-, jobbadán almafákat nevel. — Ezen szőlő' közepén egy egészen uj-alaku 's természetesen szinte öntalálmányu szélmalmot állított-föl, melly szélszűnet' idején tehenei által vonatik 's melly mind a' mellett, hogy egy darabka sincs rajta uj, hanem holmi rozzant hánytvetett régi rozshordók' dongáiból, korhadt gerendákból, ócska deszkákból van összegányolva, úgy hogy inkább valami idomtalan nagy ijesztő alkat gyanánt áll a' szőlő' közepén, — még is használható. Készített mellé egyszersmind a' gabona- vagy lisztoltvajok ellen olly öntalálta művet, melly a' tolvajt, mihelyt hozzá közeledik, lábáruul leüti. Az első próbát feleségén tette-meg, kinek föl kellett menni 's